

Pomogáts Béla

Erdélyben és Európában

Lászlóffy Aladár költészetéről

A közéleti költészet erdélyi hagyományai

Lászlóffy Aladár költői útja egyenes vonalú és következetes volt: korai verseinek sötétebb világlátása után ő is a hatvanas évek első felének közéleti reményeit szólaltatta meg, később, felismerve a bukaresti hatalom valóságos szándékait, és ezután mind élesebb kritikával értelmezte tapasztalatait. Meg kellett küzdenie azzal, hogy várákosai rendre kudarcot szenvedtek, és jóllehet továbbra is cselekvő módon kívánt részt venni az irodalmi életben, tisztségeket is viselt, verseiben mindinkább a tiltakozás vált uralkodóvá, illetve az a szellemi küzdelem, amely az erdélyi magyarság hagyományos történelmi és közéleti eszményeit állította szembe mostoha köznapi tapasztalataival. Ezekben az eszményekben (így az erdélyiség hagyományos gondolatában, az egyetemes magyar irodalom morális erejében) találta meg az ellenállás eszközeit. Eszménykeresésének logikája nem lehetett meglepő azok számára, akik később megismerték (vagy még korábban ismerték) azokat a verseit, amelyek az 1956-os magyar forradalom napjaiban Budapesten születtek. Lászlóffy Aladár ilyen módon nemcsak költőként, hanem az erdélyi magyar közélet jeles szereplőjeként is megbecsülést szerzett – a magyarországi szellemi életben is.

A kolozsvári költő erős közéleti érdeklődéssel lépett fel, munkásságát mindig is átszótta ez az elkötelezettség, ez a politikai szenvedély, amelynek korábban többnyire a jobbitó szándék eredményességébe vetett hit, később az ellenállás, a tiltakozás adott karaktert és értelmet. Korai versei az avantgárd költészet hatásáról tanúskodtak, ennek hagyományait keltették életre, elsősorban az induló költőkre világnézeti tekintetben is erősen ható, mert egy megtisztultabb szocialista gondolkodást képviselő Méliusz József „forradalmi expresszionizmusát” tekintette követendő példának. Nemcsak a szabadverses forma kötetlenségét sajátította el, hanem az avantgárd mozgalmak közösségi lelkesültségét és forradalmi optimizmusát is. Feladatának tekintette, hogy számot vessen a technikai és társadalmi fejlődés huszadik századi távlataival, és ezeknek a távlatoknak az áttekintése által tegyen vallomást a mindenkori jelen tennivalóiról. Verseiben természetes helyet kapott a technikai civilizáció iránti bizalom, a modern természettudományos gondolkodás, az emberi élet forradalmi átalakításának hite. Jellemzőek lehetnek korai költői művei, *A gép* című versében ez a bizalom kapott hangot: *„Ember megteremti s megszólja a gépét, / hű segítőtársát, erős menedékét. / Mert már jobbat tervez, mint a önnön lelke: / egy-egy motívumát géppé hangszerelte, / de mint pedagógus: legteljesebb képét / kívánja ott látni, s nem hagy addig békét / álmos anyagoknak – amíg minden szerve / meg nem szüli mását az iparban szerte.”* Hasonló verseket bőven lehetne idézni az első verseskötvényekből – Lászlóffy Aladár bizalma a civilizációs fejlődés eredményei iránt szinte általános volt a hatvanas évek ifjú költőinél (a magyarországiaknál is). A várható jövővel szemben eluralkodó bizalmatlanság egy későbbi időszak általánosan jelentkező érzése volt.

Lászlóffy is bizalommal tekintett ennek a fejlődésnek a távlataira, a kozmosz „meghódításának”, a hivatalosan propagált „társadalmi fejlődésnek” az ígéretei az ő képzeletét is megragadták. A kozmikus távlatok vagy az emberiség jövője iránt táplált érdeklődés nem pusztán költői témáit határozta meg, művészi szemlélete is ennek az érdeklődésének a jegyében alakult. *„Lászlóffy – állapította meg Földes László Én és a mindenség című 1967-ben írott nagy tanulmányában – nem azért modern, mert szüntelen az univerzumot méricskéli, hanem mert tudja, hogy ha napjainkban emberszabásút akar, újra mértéket kell vennie róla; az ember méreteibe ma már bele kell számítani az univerzumot. Az univerzális érdeklődés és tudás szemléleti és poétikai tekintetben meghatározó szerepet kapott, a költőt a hatvanas években szokásos üres retorikától ugyanakkor a verseiben alakot öltő érzékenység és nosztalgia óvta meg. A történelmi (és technikai, illetve tudományos) optimizmus és a nosztalgikus érzés, amely mindig személyesebb tette a költeményekben található szemléletet, valójában egymást »ellenpontoszták«, éppen ez védte meg Lászlóffy költészetét az akkoriban meglehetősen általános politikai retorikától. A Színhelyek című kötet címadó verse ezt a költői nosztalgiákban gazdag látásmódot mutatta: „Csupa nosztalgia minden emberi élet nekem. / Elmúlnak a korok, egymás után – / és én nem tudok betelni... / De milliárd színhelyen szemmel / tartom a történelemlakót. / És elképzelem a teljesség fogadónapját: / lehetnek kijelölt órák, / mikor lépcső ereszkedik értünk, / ajtó nyílik, móló nyúlik elénk.”*

Bizakodás és nosztalgia

Az első verseskönyvek: a pályakezdő *Hangok a téreken* (1962) és a *Színhelyek* (1965), majd a *Képeskönyv a vonalakról* (1967), a *Szövetségek* (1970), *A hetvenes évek* (1971), *A következő ütközet* (1974), *A hétfejű üzenet*, majd válogatott verseinek Budapesten közreadott *...hogyan kitudódjék a világ* (1980) című gyűjteménye valójában egy kettős érzést: a mindig feltörő (ugyanakkor veszélyeztetett) történelmi bizakodást, és ennek érzelmi ellentétéként a csendes nosztalgiát fejezte ki. Lászlóffy Aladár költészete akkor érett be igazán, midőn számot vetett a szép tervek megvalósulásának korlátaival és az emberiség kedvezőtlen történelmi tapasztalataival, közöttük azokkal a tapasztalatokkal is, amelyeket a kisebbségi élet körében szerzett. Mohó érdeklődéssel hajlott az európai és az erdélyi múlt fölé, valódi értékeket keresett, eligazító mintákat és tanításokat, amelyek a legteljesebb emberi szabadság és egyenlőség megvalósítását segíthetik elő. Német, holland és francia városokban barangolva (több alkalommal járt nyugat-európai országokban, nemegyszer ott működő írószervezetek vagy éppen emigráns magyar intézmények vendégeként) a régi házak, a múzeumi kincsek nyomán nem lírai életpékeket festett, ellenkezőleg, az emberi történelem konfliktusait idézte fel, és történelemfilozófiai példázatokat keresett. Például egyik nyugat-európai utazásának németországi, hollandiai, svájci élményei nyomán született verseire, így *Lausanne*. Az *egyetemi könyvtár* című versére gondolok: *„Egy ige az emlékiratait írja. / Egyes szám első személyben őslakó volt, / másodikban legendás szabadsággharcos, / többes szám első személyben pártot alapít, / harmadik személyben ősök nyugalmával / vár a jövőben.”* Ezekben a lírai úti beszámolóknak mindig ott rejlik a nosztalgia a szabadságelvű és egészségesen fejlődő nyugati társadalmak életmódja iránt, vagyis olyan történelmi értékek iránt, amelyekkel szülőföldjén aligha találkozhatott. A történelmi meditációk eredményeként a költő a humánus értékek mellett tett hitet, meggyőződésének még keserű iróniája is határozottabb kifejezést adott: *„A humanizmus nem a kivégzésnek / technikai tökéletesítésében működik tovább, / hanem a meghagyott fejekben”* (*A rotterdami bírák*).

A személyes és közösségi értékek lírai „kodifikálása” során az európai és erdélyi művelődés és gondolkodás nagy egyéniségeire: Rotterdami Erasmusra, Giordano Brunóra, Kantra, Apáczai Csere Jánosra, Bolyai Jánosra hivatkozott. Az emberi kultúra veszélyeztettségén elmélkedve a történelmi múlt eligazító tanulságait idézte fel, utalva azokra a tévedésekre és károkra is, amelyeket a diktatórikus korszak okozott. Ennek megítélése során többnyire szembeállította egymással az eszmei hagyomány által képviselt elveket és a tapasztalt köznapi gyakorlatot. Következtesen azokra a kulturális, közéleti és erkölcsi értékekre hívta fel a figyelmet, amelyeket szülőhazájában veszélyeztetve látott, és ha arra természetesen nem volt lehetősége, hogy közvetlenül adjon hangot politikai állásfoglalásának, más erdélyi költőkhöz, például Kányádi Sándorhoz, Székely Jánoshoz és Szilágyi Domokoshoz hasonlóan, legalább a kulturális értékek felmutatásával, elpusztításuk ellen tiltakozva emelt szót a kisebbség- és kultúraellenes zsarnokság tobzódása ellen. *Az alexandriai könyvtár égése* című prózaversében olvashatók a következők: *„Csak a haladóknak ama fajtája zavar, mely olyan mélyen megveti a középkort, ha a középkorról van szó, de szemet huny egymásnak, ha egytől egyig nem olvasták Hegelt, hogy mind élhessenek abból, amit hallomásból tudnak Hegel felől. Mulatságos lenne, ahogy elmászkálnak a szintézis égboltnyi strucctojáshéján, ha nem fenyegetne a veszély, hogy undok talpuk alatt szakad be a gótika üvegvékony boltozata, s dübörgésük telefröcsköli Beethoven és Bartók műtermeiben a levegőből kihallott szobrokat.”*

A humanista kultúra öröksége – szembeállítva a diktatórikus rendszerben szerzett köznapi tapasztalatokkal – a lélek önvédelmét, a mindenképpen megőrzendő személyes szabadságot szolgálta, minthogy a kultúrát sújtó önkény jelentette a személyiséget korlátozó legnagyobb veszedelmet. Az imént idézett, terjedelmes költemény arra utalt, hogy a személyes lét egyedül a kultúrában (az irodalomban) teljesebbé válhat, és a könyvekre támadó erőszak az emberhez méltó életet veszélyezteti. Gyimesi Éva 1978-ban közreadott *Találkozás az egyszerűvel* című tanulmánykötetében a következőkben hívta fel a figyelmet a költemény jelentőségére: *„A »könyv« itt válik a történelmi helyzeteket akadálytalanul egymásra vetítő szemlélet olyan közegévé, amelyben a bizarr, anakronisztikus társításokat is az emberi tudat, a kultúra folytonosságának meggyőződése motiválja. A represszió és a haladás pólusain így találkozik Hitler és Torquemada, Robespierre, Spartacus és Lenin, s szerepcseréik abszurditását feloldja, hogy az időrendtől függetlenül egymáshoz tartozó, már-már szimbolikus személyiségek. A két pólus itt egy-egy virtuális »szövetsége« a történelemben ható erőknek – a történelmi tudat által megteremthető diakrón szövetség. És jellegzetes, hogy a represszió áldozatainak sorsában a költő nemcsak az egyedek, hanem a bennük megtestesülő kultúra és személyes folytonosságtudat pusztulását is látja: »és Torquemada hiába rendelte volna el saját fejétől Auschwitz korszerű felszerelését, hogy négymilliószor máglyára küldje az alexandriai könyvtárat.«”*

Az ilyen – művelődéstörténeti és bölcséleti hagyományokkal érvelő – művek mutatták, hogy a harci riadók és a biztató jóvendölések után az eszmék szigorú ellenőrzésének, mélyreható morális önvizsgálatnak adott szerepet. Lászlóffy Aladár verseibe elégikus érzés költözött, intellektuális biztonsága ezzel együtt erősödött. Költészete az erdélyi magyarság és az európai nemzetek történelmi tapasztalatait fogta át, felelős közéleti magatartást alakított ki, okos politikai realizmussal adott számot a közép- és kelet-európai társadalmak időszerű konfliktusairól. Szintétikus igényű költői kompozíciói, így a *Helsinki* 1975 és az *Óda az álomhoz* jelezték, hogy e konfliktusok megoldását a humánus és demokratikus értékek teljesebb (és akkor szülőföldjén aligha tapasztalt) érvényesülésétől remélte. Ez utóbbi nagyívű – a személyes tapasztalatokat és reményeket mintegy mérlegre helyező – költeményében olvassuk a következő sorokat:

Néha visszajárok szellem-Európából,
kő-Európából, kép-Európából, könyv-
Európából, kenyér-Európából, csók-
Európából, harc-Európából gyermeknek.
Amilyen okos és nyugtalan vagyok,
sajnálom a fákat, hogy mindig egyazon
tájon állnak, és sajnálom magam, hogy
megint felnövök: felébredek, és
ugyanabba a naprendszerbe omlik
vissza anyagom, ha már ilyen nagyon
kiváltam belőle, ilyen nagyon
kiváltam. Bizony
becsaptak: itthagytak helytállni.

Költői kiteljesedés

A költő útja egyenes vonalban haladt, költészete az idők során elmélyült és kiteljesedett, erre utaltak a nyolcvanas években közreadott verseskötetei, így a *Hol én, hol idegen* (1982), a *Ledőlési határidő* (1985), majd néhány esztendő szünet után, amelyet a bukaresti irodalompolitikai szigor kényszerített rá, a *Keleti reneszánsz* (1993) és a *Kőfalon kőszó* (1994) című kötetek. Az elsőnek említett kötet címadó verse, a *Hol én, hol idegen* az alázat hangján tett vallomást a szülőföld iránt érzett hűségéről: „Itt tudok legjobban, lehajtott fejjel ott lenni, / ahol az erő s az értelem egyszerre AZ. Valaki / azt panaszkolta, hogy / soha senki nem lehet AZ! / Én is idegen vagyok magamtól, mikor megértek, / mikor éppen értem ezt az egészet s gondolok / valamit, amit fel is lehet érni. / De itt. Lehajtott fővel. / Nem akarok tudni semmiről már, ami árnyékot / borít ezekre a gondolatokra. / Ne kérdezze semmilyen kételkedő, hogy nemlétező / szavaimat mikor egészítem ki a semmi pontos / olvasata szerint. Tudom én mi történik. / Ez alatt a lapom alatt se megtanulni, se elfe- / lejtetni nem lehet semmit. Olyan egyszerű: itt / tudok legjobban lehajtott / fejjel mindenütt lenni. / Hol én, hol idegen – / s dolgozunk mindahányan.”

A szülőföld és az erdélyi magyar közösség iránt érzett hűség ugyanakkor mindig kiegészült az európai kultúra történelmi értékeinek vállalásával. Olyan kettős: erdélyi magyar és magyar európai identitás ez, amely természetes módon fonódott egybe, mondhatnám, a magyar (és az erdélyi magyar) költészet identitásképző hagyományai szerint. Olyan költőkre hivatkozhatom, mint Ady Endre, Babits Mihály, József Attila, Illyés Gyula vagy Erdélyből Áprily Lajos és Dsida Jenő. Az európai és a magyar hagyomány együttesen kínál erőforrásokat – szemben a mostoha köznapi tapasztalatokkal, különösen a *Kőfalon kőszó* című kötet versei mutatják ezt, így a *Lélekvándorlás*, amely egymással összefüggésben hivatkozik Habsburg várára és Dantéra, a Rajnára és az ősi Keletre, Bolyaira és Lisztre, az európai és a magyar hagyomány „hívószavaira”. A nemzeti és az egyetemes történelmi és kulturális örökség közösségére utalnak az „*Ének István királyról*”, a *Keleti reneszánsz* és a *Szeged, alsóvárosi templom* című versek, vagy éppen azok a költemények, amelyek a nemzeti tradíció egyetemes értékeivel érvelnek egy „európai magyar” gondolkodás és magatartás mellett, így a *Széchenyi*, a *Kosztolányi*, az *Adyval, tüzes szekéren* című költői művek vagy *Az összeférhetetlen Tótfalusi Kis Miklós néma válasza a még mindig meghasonlott eklézsiának*, amely személyes tapasztalatok nyomán jut állásfoglalásra abban, hogy az írástudónak nem mások megfontolásait, hanem a saját magasabb igazságát kell képviselnie:

Lehet, hogy összeférhetetlen...
csak ki vállalja még helyettem?
Lehet, hogy éppen ez az ára:
nekem nem telik más hazára.
Mert lehet, összeférhetetlen
tehet csak olyant, amit tettem,
hogy világ-mennyhelyek után a
legfőbb út százszor Kolozsvárra
vezetne, bármi lesz a sorsom,
ha gyűlt kincseim hazahordom,
hazámba, eme vesztes égbe,
beletörödni a veszteségbe.

A kései költemények, az imént kifejtettek is igazolják, mindenekelőtt morális állásfoglalások voltak, a magára hagyott erdélyi magyarság közösségi tapasztalatairól, kihívásairól, vívódásairól és mellettük önvédelmi stratégiájának alakulásáról hoztak híreket. Talán ez okozta, hogy a Lászlóffy-versek formavilága nagymértékben egyszerűsödött, a korábbi expresszív kifejezésmódot a hagyományosabb formakultúra (a két világháború közötti erdélyi magyar költészet „nyugatos”, a *Nyugat* költőinek örökségét folytató formavilága) váltotta fel, talán csak a képtársítások szabadsága őrizte a korábban meghatározó újító-kísérletező szándékot. Mindez megmutatkozott abban a nagyobb költői szerkezetben, amelyet (a kitűnő kolozsvári grafikusszobrász: Heim András konstruktivista jellegű grafikáival kiegészülő) *Symphonia antiqua* (1995) című verseskötet mutatott. A költő monográfiája, Széles Klára a Lászlóffy Aladáról írott „Mit látsz egy íróasztalon” című 2007-ben megjelent monográfiájában a következőkben adott magyarázatot a költő szándékaira: „Olyan költői alkotást látunk, amely egy egész, elrendezett kötetben ölt testet. Illetve: kötetnyi vers van előttünk, amely egyetlen műalkotásként fogható fel. A cím maga: szimfónia (sőt: »symphonia«, az eredeti görög írásmódot alkalmazva, persze latin betűkkel, mindennek funkciója van), kompozíciós szabály jelzése és vállalása, szorosan összekapcsolódik a versek szervezetszerűségével. Ehhez, a mintegy »műfaji« megjelöléshez hozzáilleszti a költő az »antik« (sőt: *antiqua*) jelzőt. Ez a pontosítás adott összefüggésben nemcsak az ókori görög-római történelem, illetve műtárgy vonatkozásokat villanthatja fel, hanem az »antikvá«-ra: latin álló betűtípusra is utalhat, s a kötetet akár »betű-szimfóniának« is tekinthetjük.”

Az iménti idézet szerzője a posztmodern költészet szellemiségével rokonítja Lászlóffy Aladár művét, ugyanakkor meg is különbözteti ettől, arra utalva, hogy a kötetnyi vers természetesen módon helyezkedik el a kolozsvári költő életművének korábról ismert kontextusában, a posztmodern látás- és kifejezésmód ezt a természetességet tartja meg. A lírai szimfónia ilyen módon összefoglaló költemény, a korábról már ismert gondolati és retorikai minőségek megszerkesztett foglalata. Széles Klára imént idézett munkája szerint: „A mindenkori – és mindig relatív – horizontot látjuk; mindenkori látásunk határoeltságát és a határtalanság szédületét. A versek alanya – alanyai? – pedig az eddigieknél is próteuszibb. Az emberen kívüli, az ember körüli, az ember előtti (és utáni?) természet maga lesz egyszerre tanú és »szereplő«; egyszerre színhely és dráma. Kívül tehát az emberen, mégis az emberrel átitatottan.” A költő a megismerés és az ítékezés bizonytalanságát érezte, azt, hogy következtetésein, megállapításainak jogossága vitatható, és a történelem menetének bizonytalanságát legfeljebb a természeti lét örök nyugalma képes enyhíteni. Ahogy a kötet *Madártárolat* című versében olvasható: „Látszólag minden aggva s megromolva / s új, jobb erények előtt hull a porba. / Valójában a tökélyt is temették, / kik észrevették, kik észre se vették. / Se jobb, se rosszabb nem volt ennél semmi, / kinek csak ott adatott megszületni. / Madártárolatok tudós közönyével / előbb-utóbb mindenki másról érvel.”

Erdélyi elégiák

Valójában ez a jellemzés illik a pályát lezáró verseskönyvekre: a *Repülés a zuhanásban* (1997), a *Felhősödik a mondatokban* (1998) és a *Bársonyok és Borgiaék* (2000) című kötetekben alakot öltő világrépre és poétikára is. A világlátás inkább elégikus, mint bizakodó, a költő természetesen felszabadulásként élte meg a szülőföldjén bekövetkezett történelmi változásokat, a zsarnoki rendszer bukását, az évek múlásával azonban rá kellett döbbsennie arra, hogy az a politikai kultúra, az a társadalmi mentalitás, amely áthatotta a diktatórikus évtizedeket, nem változott meg olyan gyökeresen, mint amire a zsarnokság bukása lehetőséget adott. A román társadalom sok évszázados beidegződései következtében egy valóban demokratikus hatalmi rendszer és közélet kialakulásának csak részlegesen voltak esélyei. A költő újabb keletű közéleti tapasztalatai, mind szülőföldjén, mind Budapesten arról győzték meg, hogy a közép-európai történelem radikális megváltozása nem hozta létre azt az új rendet, amely humanizálni képes a régió társadalmait. Így a lelki béke ugyanott keresendő, mint korábban: a természetben, a könyvek között, a meghitt emberi kapcsolatokban. A *Felhősödik a mondatokban* című kötet címadó versében olvashatók a következők: „*Felhősödik a mondatokban. / Ahogy a délután leszáll, / a kedvem körül minden ott van, / mint megszokott-szép régi táj / s mint összegyűlt, örökre álló / nagy vonatokon, hegyeken, / ott ülnek némán: kővé váló / család, barátság, szerelem.*”

A költői kifejezés így továbbra is elégikus maradt, ennek az elégiának a fénykörében jelennek meg, miként ezt *A szülőház megmaradt kemencéje* című vers mutatja, a gyermekkor emlékei, kap értelmet, miként ez *A költő* című vers soraiból kitetszik, maga a költészet, és az elégikus emlékezés ködfátylán keresztül kelnek új életre, ahogy ezt az *Ó, iskoláim, drága iskolák* című vers mutatja, az ifjúság megtartó tapasztalatai:

*Az anyanyelv, a mindig támadott
kenyérmező folyton termést adott;
ha felgyújtják, ha beleszántanak,
eloltja égi könny, eső, patak
és testünk tölti mesgyeoldalát...
Ó, iskoláim, drága iskolák!*

*Megtanultunk itt életet, halált,
a hajnal gyertyafénye így talált.
Bod Péterek kísértete lesi,
a sok Bolyai, Páriz, Kőrösi
árnyajakával utánunk kiált:
Ó, iskoláim, drága iskolák!*

A régi erdélyi iskolák felidézése megtartó lelki erőt kínál, ilyen erőforrás az erdélyi történelem is: a megmaradás közösségi erkölcsének története. A kései versekben mind gyakrabban öltenek alakot a történelmi emlékek: a *Divina Transsylvanica* című költemény nosztalgikusan idézi fel az erdélyi kultúra és lelkiség emlékeit, a *Tibeti kantáta* című költeményben az erkölcsi mintaként megidézett Kőrösi Csoma Sándor kitartásának morális példájára hivatkozik, az *Antik félálmok* című verscsokorban a magyar művelődés régi erdélyi otthonai (Torda, Enyed, Gyergyó, Déva) jelennek meg, és mindig újra az erdélyi történelem közösségi „példaembereinek” erkölcsi tanításai kapnak hangot, így a gályarab-prédikátorok sorsát idéző *Negyven sor a hegyről*, a Rákóczi-emigráció emlékének szentelt *Az ima elment Rodostóba*, a testőr írókra emlékező *Testőríró*, továbbá a *Vízaknai Petőfi*, a

Wesselényi lovaglása című versekben. Vagy éppen a kortárs irodalom és művészet mestereire emlékeztető költői vallomásokban, például a Palocsay Zsigmondnak ajánlott *Emelet*, a Majtényi Erik emlékére idéző „*Egy vers egyedül jár az utcán*”, a Szilágyi Domokos képe alá, a Juhász Ferencnek, a Székely János emlékének szentelt *Üvegkönnycseppek balladája* és a Mózes Attilához szóló *Próza* című versben – ezek a költemények igazolták, vagy éppen teremtették meg azt az érzelmi környezetet, amelyben a betegségekkel küzdő, halálfélelmekkel viaskodó költő otthonosan érezte magát.

Az utolsó verseskönyvek világa közösségi tragédiák sötét sejtelmeivel terhes, a *Bársonyok és Borgiák* című kötetben általánosságban is a tragikus élmények uralkodnak, pontosabban a humánus iránt mindig is kifejezett vágyat sötét tapasztalatok ellenpontozzák. Széles Klára monográfiája hívta fel a figyelmet arra, hogy a „bársony”, amely korábban a szerelmi érzés simogató gyengédségére utalt, mintegy megszelídíti a „Borgiák” név mögött húzódó történelmi ármányt és erőszakot: „*simogató gyengédséggé lesz a gyilkos irgalmatlanság*”. Mindez ellenkező értelemben is igaz lehet: a „Borgiák” név megsemmisíti azt a gyengédséget, azt a humánusmot, amelyre a „bársony” szó utal. A verseskönyv ugyanis mindenekelőtt a fenyegetettség szorongató élményeit rögzíti, és ez a történelmi szorongás jelenik meg Lászlóffy Aladár kései költészetének egyik nagyhatású, tragikus, mégis a feloldást kereső költeményében: a *2000 téli fohászban*, amely a keresztény passiók hagyományára utalva esedezik könyörületért:

*Uram, ki hóval pótolod didergő testünk
Körül a sivatagot, csakhogy lelkünk
Jelképek díszleteiben ne szenvedjen hiányt,
Aki jászolnak tartottad meg itt is királyi
Jászlad, melyben példád követve kicsi
Attilák, Aronok, Csabák jönnek világra,
A harmadnapon való feltámadás esélye
Nélkül, csak az olajfák hegyére hajszolva,
Kínhalálra, vagy annak is csak a jelképére,
Kérünk, csillapítsd vadászebed, az időt,
Mely máris idáig kergette, hajszolta
Bennünk a csodaszarvast: az egymást bőszen
Váltó korok olyan idegen és ellenséges
Hangulatú tájaira, ahol már nem kell
Se Biblia, se fenyves, csak a számitógépek,
Foszforló ereiből a pénz jelképe:
A harminc vagy háromezilliárd ezüst,
Melynél még maga az örök Júdás is
Többet érne. Ezért kérünk, Uram,
Nézz utána, hová húzódtak ezek,
Miután kiűzéd őket a templomból?...*

A kései költészet elégikus hangokat hallatott, és ennek során a költő visszatalált a magyar elégiaköltészet régi hagyományaihoz – amelyeket Arany János, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, vagy éppen Dsida Jenő verseiből ismerünk, vagyis keserves tapasztalatait és felismeréseit dallamos formában, klasszikus verstani eszközökkel öntötte formába. Lászlóffy Aladár utolsó verseskönyveiben a kötött strófászerkezet, a dallamos intonáció, a tiszta rím, nem egyszer a költői szójáték vette át az avantgárd kifejezés korábbi szerepét, maga a beszédmód vált poétikussá – a klasszikusok hagyománya szerint.

A formahagyományokhoz történő visszatérés ugyanakkor az asszociációk szabadságára, nemegyszer a szójátékokra orientált metaforikus és lexikai kifejezésmód tette újszerűvé – a két formaképző eljárás: a klasszicista versszerkezet és a modern képalkotás igen hatékonyan egészítette ki egymást. Érdeemes felhívni a figyelmet a költő nyelvi játékosságára, ez igen eredeti nyelvteremtő erőre utalt, nem csak a játékos kísérletekben, mint amilyen a *Csasztuskák* és a *Nemzeti gyermekszoba* című verscsokrok vagy az *Ars poetica* című költemény, hanem a szójátéokra épülő „halandzsa” versben is, a *Szóról szóra* című asszociatív nyelvi játéokra gondolok: „diótörő, jégtörő, mátyás, szajkó, szakajtó, / ajtó, alszeg, felszeg, kőszeg, gernyeszeg, / egerszeg, szegecs, ripacs, forgács, / kalapács, gyár, gyáros, város, kolozsvár, / fellegvár, erős várunk, pajzs, pajzsika, páfrány, / sáfrány, sármány, sárga, sár --- sár -- / sár, sarolt, sarló, sárga, varga, varázsló, / parázsló, darázs, dara, derce, / beszterce, beszéd -----” Végül is el kell mondanunk, hogy a kolozsvári költő életművében az utóbbi évtizedek erdélyi magyar irodalmának egy igen gazdag, sokértelmű és eredeti korpusza jött létre, ez az életmű kétségtelenül az egyetemes magyar költészet időtálló értékei közé tartozik.